

sociokulturni aspekti obnove i razvitka sela (teze)

ivan cifrić

ministarstvo zaštite
okoliša, prostornog
uređenja i graditeljstva
republike hrvatske,
zagreb, hrvatska

primljeno travnja 1992.

U obliku teza autor u članku izražava nekoliko stavova kao načela od kojih je potrebno poći u obnovi seoskih naselja i ruralnog prostora.

Obnovu valja shvatiti kao zbroj djelatnosti u kontekstu održivog razvitka. Pod tim autor podrazumijeva koncipiranje ruralnog naselja budućnosti, koje će maksimalno uvažavati nove tehnologije, energetske izvore, promjene i poželjnu strukturu obiteljskog gospodarstva i očuvanje okoliša i promjene za takvu strukturu. Sve su to pretpostavke i za demografsku obnovu ruralnih prostora.

Promijenjena struktura rada i funkcija u seoskim naseljima i obiteljskom gospodarstvu, zahtijevaju i racionalne promjene u morfologiji seoskog gospodarstva i naselja.

Dakako, obnova podrazumijeva i niz zakonskih zahvata za promjene u prostornim planovima naselja i regija. Sve promjene i obnova moraju uvažavati regionalne kulturne posebnosti.

Kao što nam je za početak potreban razvitak ideologije obnove, trajna je potreba za ideologijom održivog razvitka.

1. uvodna napomena

→1. Sve što danas činimo i učinimo, biti će predmet kritike — odobravanja ili zamjeranja. Zato nam uvijek mora biti pred očima što jasnija slika budućnosti. O prošlosti znademo, sadašnjost se zbiva, a budućnost je treća točka koju treba ozbiljno anticipirati.

2. Obnova i razvitak događaju se u određenom vremenu i uvjetima. Osnovno je sljedeće: rat još uvijek traje; Hrvatska je samostalna i međunarodno priznata država; učinjeni su početni koraci u demokratskom višestranačkom sustavu; mijenja se gospodarski sustav — prijelaz na tržišnu ekonomiju, poznato vlasništvo; redefiniraju se temeljne socijalne vrijednosti i osobna prava, slobode, obveze i odgovornosti građana kao i uloga javnosti, itd.

3. U širim prostorima modernih društava događaju se krupne promjene. Sadašnja svjetska podjela života i vremena izgleda ovako: 75% ljudi živi od poljoprivrede i u prošlosti. 20% od industrije i u sadašnjosti, a tek oko 5% živi već u budućnosti.

U Hrvatskoj na selu živi oko polovine stanovništva, ali se tek oko 15% bavi poljoprivredom. U svijetu se povećava značenje sela i poljoprivrede s više razloga, primjerice zbog: proizvodnje hrane, te ekološki i ekonomski prihvatljivijih uvjeta života. Zasad se još ne može govoriti o migraciji iz grada u selo (ali se primjećuje povratak u razvijenim zemljama) već više o prilagođavanju sela uvjetima grada. Grad, naime, dominira selom. Pred svijetom i nama jest ključna dilema: hoćemo li selo prilagođavati gradu i time ga trajno i posljedično vezati za grad ili ćemo koncipirati novo ruralno naselje budućnosti sa svim stimulativnim potencijalima boljeg života.

4. Na svjetskoj sceni različite su kulture. No, postoji tendencija da se »uniformiranjem« kulture stvori samo jedna jedina. Mišljenja smo da treba podržavati koncept **pluralizma kultura**, kao što postoji i pluralizam prirodnih »kultura« (ekosistema). Neovisno o tome očigledno je da se može govoriti o **ruralnoj i urbanoj kulturi**, pri čemu druga potiskuje prvu. U tom potiskivanju radi se o ulozi vodećih i najrazvijenijih zemalja u »prilagođavanju« prirodnog sistema (prirode) socijalnom sistemu (društvu) kao i instrumentaliziranju manje razvijenih zemalja ciljevima razvijenih. Jedan od instrumenata tog prilagođavanja jest i rat, koji izaziva Oikocid, tj. uništavanje uvjeta opstanka na većim prostorima. Njegovi aspekti jesu genocid, kulturocid i ekocid. I na našim ruralnim i urbanim prostorima vidljive su oikocidalne posljedice: uništavanje kuća, sakralnih i kulturnih objekata, zagađivanje prirodnih i kultiviranih prostora i ubijanje nedužnih ljudi i životinja.

2. faze obnove i razvoja

5. Razvitak shvaćen kao **modernizacija života** uopće, u sebi podrazumijeva koncepciju obnove (od popravka oštećenja do izgradnje novih zgrada, pogona, infrastrukture itd.) koja će anticipirati osnovne ciljeve razvoja. To znači da se mora **što manje ulagati u »staro«** (zastarjele tehnologije) i to samo u slučajevima kratkoročnog korištenja u početku, a maksimalno težiti **modernim tehnologijama**. Nadalje, razvitak podrazumijeva onu gospodarsku strukturu i tehnologije koja se može ocijeniti kao **održivi razvoj** — primarno s ekološkog gledišta. Isto tako razvoj znači **promjene u načinu života** s tim da se kvalitativno mijenjaju uvjeti života obitelji: standard, povećavanje broja radnih mjesta, skraćivanje radnog dana, preraspodjela radnog vremena (na bazi koncepcije dualne ekonomije i novih tehnologija). Razvoj znači povećavanje prostora »mirnog grada« (parkirališta, pješačke zone itd.), njegovu semantičku prepoznatljivost (urbanistički, estetski), **veću ekološku podnošljivost** za čovjeka (širenje zelenih površina, biciklističke staze, poboljšavanje uvjeta stanovanja za invalide i starije osobe itd.), promjenu i boljitak prometnih uvjeta, itd. To sve znači da je cilj **obnova života** i stvaranje uvjeta za **boljitak** kakvoće života.

6. Za obnovu je neobično važna **organizacija** primjerena uvjetima i mogućnostima s funkcionalnom podjelom uloga od države do općine, od stručnjaka do politike, itd. To je potrebno zato što u prvoj fazi treba osigurati brzo i efikasno **raščišćavanje** porušenog, spremanje i sortiranje građe koju je moguće ponovno upotrijebiti, a zatim **popravlak** oštećenog. Time se omogućava povratak prognanika i izbjeglica na ognjište i oslobađaju zaposjednuti kapaciteti za namijenjene funkcije. Paralelno s popravcima treba (gdje je moguće) pristupiti **restauraciji** vrijednijih objekata i izgradnji novih kuća, kao i čitavih **naselja**. Prethodno treba ocijeniti poželjne veličine naselja u skladu s demografskim i gospodarskim potrebama.

3. promjene u naseljima

7. U kontekstu obnove i razvitka, pored ostalog, potrebno je posebno naglasiti: **promjenu gospodarske strukture naselja, oživljavanje obiteljskog gospodarstva.**

prostorno uređenje i izgradnju prometnica. U seoskim naseljima i općenito u društvu mijenja se struktura rada: sve se više razvijaju **tercijarne** djelatnosti, usavršava tehnologija procesa proizvodnje i struktura radne snage. Time se mijenja i način života — od radnog vremena do slobodnog vremena. U gradovima se pak pojavljuje sve više nezaposlenih i **nezbrinutih** a u selima **ostarjelih**. Modernizacija proizvodnje zahtijeva sve manje radne snage u gradovima. Život postaje sve skuplji, i samo oni s visokom zaradom mogu živjeti u gradovima. U gradovima stoga treba zadržati samo visokoproduktivnu proizvodnju, a dio industrije dislocirati u manja naselja s jeftinijom radnom snagom i boljim uvjetima proizvodnje. Seoska naselja dosad su bila na rubu industrijalizacije. To ne znači da se prema njima treba odnositi kako su se dosad odnosile razvijene zemlje prema nerazvijenima: dislocirale su **prljavu** industriju. Tu pogrešku ne bi trebalo ni po koju cijenu napraviti u Hrvatskoj. Industriju u seoskim naseljima treba prilagoditi lokalnim resursima i manjim serijama.

8. Cilj obnove i razvoja seoskih naselja treba da bude očuvati demografske i ekološke potencijale. Time se racionalno stavljaju u funkciju i ekonomski resursi. Za razvitak i život u seoskim naseljima potrebno bi bilo učiniti sljedeće:

- revidirati prostorne planove naselja, kao i svih drugih naselja radi racionalnog planiranja, obnove naselja i života u njima u danom prostoru,
- ograničiti veličinu dosad predviđenog građevinskog zemljišta na opseg potreban demografskim i gospodarskim potencijalima naselja,
- planirati obnavljanje čuvajući autohtonost nekadašnjeg naselja, korištenjem postojećeg katastra,
- definirati lokacije stambene i poslovne izgradnje u naseljima u blizini velikih gradova,
- izgraditi planove komasacije i parcelacije u potrebnim naseljima, osobito u gradovima,
- izraditi potrebne zakonske instrumente za ažuriranje i revidiranje vlasničkih odnosa,
- radi novih proizvodnji, ali i postojećih, osigurati korištenje i odlaganje otpada. U svakom naselju ili za više njih potrebno je, na osnovi općinskih odluka i prostornih planova, odrediti mjesta odlaganja: a) za građevni materijal od porušenih zgrada i to po vrstama grade i mogućnosti ponovnog korištenja; b) za komunalni otpad,
- orijentirati se na nove i komplementarne izvore energije,
- pripremiti se za prihvrat uzdržavanog stanovništva (starački domovi, domovi zdravlja itd.).

4. promjene u gospodarstvu i domaćinstvu

9. Dosadašnjim procesima industrijalizacije i općenito položajem sela u odnosu na grad, nastale su četiri **socioprofesionalne grupe** stanovnika koji žive na selu: poljoprivredno, nepoljoprivredno, mješovito i uzdržavano **stanovništvo**. Na selu je sve više nepoljoprivrednog stanovništva, a sve manje sposobnih i potencijalnih poljoprivrednika za tržišnu proizvodnju. Da bi se osigurala ne samo proizvodnja hrane nego i društveni život, na selu treba izgraditi **obiteljsko gospodarstvo** koje će se moći baviti i drugim djelatnostima. Istraživanja su pokazala da raste **važnost ekonomije domaćinstva** u odnosu na ekonomiju gospodarstva. To pokazuje smjer poželjnih promjena u koncipiranju gospodarstva i njegovih funkcija: obiteljsko gospodarstvo, kojemu su potrebne i neke državne mjere da bi povećao posjed i dugoročnim kreditima osigurao opremanje gospodarstva, uz garancije plasmana proizvodnje.

10. U razvijenim i industrijskim zemljama odavno se razrađuje model **dualne ekonomije** na makroplanu. Takav koncept potrebno je razraditi i za mikroekonomiju od obiteljskog gospodarstva do rada u vlastitim stambenim prostorima u gradovima. Moderne komunikacije to omogućavaju.

5. kulturna obnova

Postoji duh tradicije.

Sada je potrebno vratiti tradiciju duha.

11. Zahtjev za kulturnom obnovom neophodno je uklopiti u cjelovit kontekst obnove i razvitka, dakle, u obnovu i razvitak kulturnih (materijalnih) dobara, vrijednosti i normi.

U obnovi spomenika kulture, prije svega njihovoj restauraciji potrebno je **koristiti dosadašnja svjetska iskustva**, i iskustva naših susjeda, i to ne samo zbog tehničkog iskustva već i zbog kulturnog podneblja u kojemu su nastali kao kulturni spomenici.

Na teritoriju Republike Hrvatske postoje različite kulture, historijski i civilizacijski obilježene. Od mediteranskog, alpskog do slavonskog podneblja one se regionalno prepoznaju a kulturološki tvore neraspletv vez tradicije i suvremenosti. Popravak i obnavljanje pojedinih kuća, objekata, naselja i uređivanje širih prostora mora uvažavati **regionalna kulturna obilježja**. Regionalno se odnosi na dva aspekta: u smislu europskoga kulturnog stvaralaštva i pojma regija i u našem poimanju regionalnosti. Uvažavanje tih kriterija obogaćuje našu ukupnu kulturnu tradiciju. Regionalni zahtjevi podržavaju tezu o potrebi održavanja naše tradicije u načinu građenja i specifičnih proizvodnji; zato se valja založiti za kontinuitet naše kulturne tradicije kao i kulture održavanja tradicije. Jer, nije svejedno na koji će način proces obnavljanja teći.

Materijalne vrijednosti u seoskim naseljima održavaju se (u nekim područjima) upravo zato što se održava tradicija. Naravno, nije racionalno inzistirati na svemu tradicionalnom, kao što je na primjer grada (kuće od prijesne cigle, recimo), ali je racionalno u svim regijama održati te staviti i nadalje pod zaštitu države pojedine objekte kao kulturne spomenike.

12. U domeni **vrijednosti**, potrebno je prostornim uređenjem naselja i unutrašnjom organizacijom seoskog dvorišta (stanovanje i radni prostori) omogućiti nastavak života u svakom kraju (naselju) ali istovremeno omogućiti i proces modernizacije seoske kuće (stanovanja) i rada. Seljak je sklon tradiciji i zbog toga što organizira proizvodnju i način života po određenim matricama, koje u sebi nose i duh kolektivnog života. Bez kolektivnosti seoska naselja gube svoj karakter: ona tada nisu ni gradska ni seoska već zbroj kuća i objekata. Čitavo područje vrijednosti zapravo se odnosi na **koncept života**. Stručnim elaboracijama može se postići nova kvaliteta u koncipiranju **filozofije života** u naselju (selu i gradu). Dosad je dominirala koncepcija sela kao seljačkog naselja, a grada kao industrijskog naselja.

Život u selu danas se tako organizira (a sredstva komunikacije omogućavaju) da sve više teži gradskom životu. Zato je potrebno u kontekstu razvitka vratiti u selo **kulturni život** obnavljanjem **biblioteka**, njegovanjem tradicije preko **društva za zaštitu starina** (a uz podršku države, crkve ili drugih pokrovitelja itd.). Istraživanje tradicije i prošlosti, dosad zanemareno u amaterskom i dobrovoljnom radu, može dodatno stimulirati život u seoskoj zajednici. Lokalnu zajednicu možemo obnoviti ali ne samo na tradiciji već i na otvaranju perspektiva za budućnost.

6. promet i komunikacije

13. Promet i komunikacije gotovo su najvažniji element razvoja. One omogućavaju povezanost i kompaktnost teritorija države i njenu komunikaciju sa svijetom.

Zato se moraju u prostoru definirati **prioritetni pravci** željezničkog i cestovnog prometa, veze s međunarodnim komunikacijama, kao i regionalni i lokalni pravci. Međutim, vrlo su bitne komunikacijske mreže među naseljima. To se odnosi na velike gradove i njihovu povezanost s okolnim naseljima koja s velikim gradom čine cjelinu, ali i na povećavanje povezanosti malih naselja s većim centrima. Definiranjem **mreže funkcija** (administrativnih, socijalnih, gospodarskih, kulturnih, itd.), u naseljima definira se i njihovo značenje za ukupan život.

Poseban aspekt predstavljaju suvremene telekomunikacije. Poznato je naime da pojedini dijelovi zemlje ne mogu pratiti TV program, da su još uvijek izvan telefonskih veza, ili sa vrlo slabim protokom, itd. Povećavanjem tih komunikacija, selo se približava u funkcionalnom pogledu cjelini života u zemlji. U idućih deset godina ne bi smjelo ni jedno naselje biti bez telefona, a ni svako veće gospodarstvo, proizvodna ili uslužna trgovina bez telefaksa itd.

7. uloga javnosti

14. Za provođenje projekta obnove i razvitka potrebna je snažna podrška javnosti. Ne radi se o potrebi »pritiska« radi usvajanja nekih političkih odluka o koncepcijama razvitka, već o potrebi uključivanja cjelokupnog građanstva u projekt obnove i razvoja. Zato je potrebno definirati i **poseban program** koji bi na suvremen marketinški način upoznao javnost te omogućavao i prenosio njeno reagiranje. Pored toga, javni natječaji za projekte, izložbe radova itd., mogu biti permanentna podrška projektu obnove.

Ivan Cifrić

**Sociocultural aspects of rural renewal
and development
(theses)**

Summary

In the form of theses the author gives several principles from which it is necessary to start in the renewal of rural settlements and the rural area.

Renewal must be regarded as the sum of activities in the context of sustainable development. By this the author means conceiving the rural settlement of the future, which will make maximum use of new technologies, sources of energy, introduce changes to reach the desired structure of the family farm, preserve the environment and make all the changes necessary for such a structure. All these are also preconditions for the demographic renewal of rural areas.

Changes in the structure of work and functions in rural settlements and family farms also demand rational changes in the morphology of the farm and rural settlements.

Renewal includes many legal alterations, too, for example modifications in the spatial plans of settlements and regions. All the changes and renewal must respect the specific regional cultural features of the area in question. ■

**Aspects socio-culturels du renouveau et
du développement de l'espace rural
(thèses)**

Résumé

Sous forme de thèses, l'auteur de l'article présente quelques points de vue pris comme principes de base du renouveau des agglomérations rurales et de l'espace rural.

L'auteur considère ce renouveau comme une somme de différentes activités situées dans le contexte d'un développement soutenable. Il plaide pour une conception des agglomérations rurales de l'avenir, qui respecterait au maximum les nouvelles technologies, les sources d'énergie, les changements, une structure souhaitable de l'exploitation familiale, la protection de l'environnement. Ce sont également, toujours selon l'auteur, les conditions d'un renouveau démographique de l'espace rural.

Une structure transformée du travail et des fonctions, dans les agglomérations rurales aussi bien que les exploitations familiales, exige des changements plus rationnels de la morphologie et de l'exploitation rurale ainsi que des agglomérations.

Bien entendu, le renouveau sousentend la mise en place d'un train de mesures gouvernementales concernant l'aménagement du territoire. Tous ces changements devront respecter les particularités socio-culturelles des régions concernées. ■